

О.А. Краєва, М.В. Компанієць

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «АТОМНА ЕНЕРГЕТИКА» ПІД ЧАС КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ

Краєва О.А., Компанієць М.В. Особливості професійної ідентичності студентів спеціальності «атомна енергетика» під час кризи ідентичності. У статті здійснено спробу розгляду психологічних особливостей професійної ідентичності студентів спеціальності «атомна енергетика» під час перебігу кризи ідентичності. Визначено суттєві взаємозв'язки між станами професійної ідентичності, компонентами профіідентичності та особистісними якостями студентів досліджуваної вибірки. Представлено статистично значимі результати кореляційного аналізу статусів професійної ідентичності студентів спеціальності «атомна енергетика», компонентів професійної ідентичності з особистісними характеристиками.

Ключові слова: емоційно-вольовий компонент, діяльнісно-практичний компонент, ідентичність, когнітивно-рефлексивний компонент, криза ідентичності, мораторій ідентичності, нав'язана професійна ідентичність, невизначена професійна ідентичність, особистісна професійна активність, професійна ідентичність, сформована професійна ідентичність.

Краевая О.А., Компаниец Н.В. Особенности профессиональной идентичности студентов специальности «атомная энергетика» во время кризиса идентичности. В статье предпринята попытка рассмотрения психологических особенностей профессиональной идентичности студентов специальности «атомная энергетика» во время кризиса идентичности. Определены существенные взаимосвязи между статусами профессиональной идентичности, компонентами профіідентичности и личностными качествами студентов исследуемой выборки. Представлены статистически значимые результаты корреляционного анализа статусов профессиональной идентичности студентов специальности «атомная энергетика», компонентов профессиональной идентичности с личностными характеристиками студентов.

Ключевые слова: деятельностно-практический компонент, идентичность, когнитивно-рефлексивный компонент, кризис идентичности, личностная профессиональная активность, мораторий идентичности, навязанная профессиональная идентичность, неопределенная профессиональная идентичность, профессиональная идентичность, сформированная профессиональная идентичность, эмоционально-волевой компонент.

Постановка проблеми. Становлення професійної ідентичності майбутніх фахівців технічних спеціальностей пов'язане з сучасними трансформаційними змінами у країні. В умовах кризових змін та підвищення вимог до сучасного спеціаліста, професійна ідентичність виступатиме важливою передумовою вдалої та ефективної адаптації на етапі професійного становлення. Саме сформована професійна ідентичність є суттєвим кінцевим результатом подолання студентами кризи ідентичності та попередження як особистісних, так і професійних криз у подальшому майбутньому, набуття фахівцями гідного професійного статусу.

Оскільки ідентичність загалом транслює складну психічну реальність, яка включає в себе різні рівні свідомості та соціогенетичні основи, професійна ж ідентичність, як один із ефективних видів, пов'язаний із формуванням ролі особистості в ході підготовки до виконання професійної діяльності, забезпечує розуміння свого місця в соціумі та специфіки професійного співтовариства, розуміння себе як представника певного виду діяльності.

Усвідомлення та набуття професійної ідентичності студентами коледжу технічного напрямку підготовки під час кризи ідентичності, стимулює психологічні зрушення в особистісному зростанні.

Дослідження проблеми професійної ідентичності студентів спеціальності «атомна енергетика» ускладнюється не лише внутрішнім фактом дії кризи ідентичності, але й зовнішнім впливом трансформаційних процесів українського суспільства. Особистість під тиском окреслених факторів, змушена подекуди переорієнтуватися із професійними уподобаннями, змінювати їх корінним чином, встигати адаптуватись до появи нових критеріїв та стандартів підготовки.

Нестабільність морально-етичної, політичної, соціально-економічної ситуації у державі особливим чином впливає на усвідомлення, становлення та набуття професійної ідентичності студентами технічного коледжу, що й обумовлює актуальність проблеми дослідження професійної ідентичності особистості, що зростає.

Таким чином, наша стаття покликана визначити основні психологічні особливості усвідомлення студентами складників професійної ідентичності, які під впливом перебігу кризи ідентичності, можуть призводити до ідентифікаційної неузгодженості майбутнього фахівця у професійній сфері.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню проблеми набуття професійної ідентичності студентами технічних спеціальностей присвячені численні праці науковців, у яких відображено ключові методологічні аспекти. Натомість, структура професійної ідентичності досить по-різному представлена у наукових дослідженнях.

Так, деякі науковці (М.М. Абдулаєва, Ж.П. Вірна, О.П. Єрмолаєва, В.Л. Зликов, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна та ін.) вважають, що професійна ідентичність може бути побудована завдяки трьом складовим, тотожним складовим Я-концепції: когнітивній (професійні знання та професійні переконання), емоційній (емоційно-оцінне ставлення до професійних переконань, до самого себе) та поведінковій (дії, вчинки, поведінка). Аналіз підходів дає змогу виділити три основні компоненти професійної ідентичності: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

Як відомо, професійна ідентичність виступає не лише багатогранним феноменом, який забезпечує усвідомлення себе представником певної професії, виявляється основою професійного розвитку фахівця, але й є психологічною категорією, що належить до усвідомлення своєї приналежності певній професії та певній професійній спільноті.

Оскільки мета нашої статті не передбачає детальний теоретичний аналіз власне різноманітних наукових підходів та думок щодо досліджуваного явища, вважаємо за необхідне надати лише короткий загальний огляд на представлення проблеми психологічних особливостей професійної ідентичності студентів технічного коледжу, як об'єкта спеціального дослідження, яке широко вивчається у науковій літературі та пов'язується передусім із наступними персоналіями: Е.Г. Еріксон, С.Л. Рубінштейн, Г.С. Костюк, Р.М. Андреєва, О.М. Леонтьєв, Н.В. Чепелева, Т.М. Буякас, Ж.П. Вірна,

А.К. Маркова, В.Л. Зливков, Дж. Марсія, А. Ватерман, Ф. Парсонс, Л.Б. Шнейдер, Е.Ф. Зеер, Н.Л. Іванова, О.П. Єрмолаєва тощо.

Формулювання мети і завдань статті. Враховуючи вищезазначене, мета статті полягає в детальному представленні емпіричних результатів дослідження психологічних особливостей професійної ідентичності студентів спеціальності «атомна енергетика» згідно певній репрезентації кореляційних зв'язків.

Відповідно до мети нашої статті, визначено наступні завдання, а саме: представлення емпіричних результатів дослідження значимих кореляційних зв'язків між статусами професійної ідентичності та особистісними якостями досліджуваної вибірки; представлення результатів кореляційно значимих зв'язків компонентів професійної ідентичності з особистісними характеристиками студентів технічної спеціальності.

Виклад методики і результатів дослідження. Враховуючи різноманітність емпіричних методів дослідження зазначеної проблеми, нами було застосовано такі психодіагностичні методики: опитувальник «Визначення рівня розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів» О.В. Радзімовської [5]; методика «Вивчення статусів професійної ідентичності» А.А. Азбель, А.Г. Грецова [1]; Фрайбургський багатофакторний опитувальник (FPI); задля статистичної обробки застосовано математичний критерій Пірсона. Вибірка досліджуваних включала 32 студента технічної спеціальності «атомна енергетика» Київського енергетичного коледжу. Вік досліджуваних охоплював 15-18 років.

Результати дослідження значимих зв'язків між статусами професійної ідентичності, компонентами професійної ідентичності та особистісними характеристиками студентів. З метою визначення взаємозв'язків статусу професійної ідентичності, компонентів професійної ідентичності й особистісних якостей було проведено обробку даних за допомогою коефіцієнту кореляції Пірсона. Значущі кореляційні зв'язки наведено на рисунку 1.

В результаті здійснення нами емпіричного дослідження, було виділено наступні значущі кореляційні показники та зв'язки між досліджуваними параметрами. По-перше виявлено, що **невизначений стан професійної ідентичності** обернено пропорційно взаємопов'язаний із *когнітивно-рефлексивним компонентом* професійної ідентичності студентів досліджуваної групи ($r = -0,54, p < 0,01$).

Це може вказувати на факт, у разі, якщо студент не має чітко сформованих професійних цілей і планів, його когнітивно-рефлексивний компонент професійної ідентичності не відповідатиме прагненням та інтересам. Чим глибший стан професійної невизначеності - тим вищий рівень невідповідності прагнень та інтересів студента; рівень усвідомлення себе як представника певної професії не сформований. Наявність зв'язку може пояснюватися тим, що когнітивно-рефлексивний компонент професійної ідентичності передбачає наявність цілей і планів стосовно майбутньої кар'єри, а за умови невизначеності професійного шляху, структура професійної ідентичності залишається не актуалізованою.

Нав'язана професійна ідентичність прямо пропорційно взаємопов'язана із *реактивною агресивністю* ($r = 0,37, p < 0,05$). У разі нав'язування вибору з боку інших, респонденту можуть бути властиві наступні особливості: психопатизація, агресивність до соціального оточення, прагнення до отримання миттєвих насолод і радощів не зважаючи

на будь-які затримання, обмеження, нехтування обов'язками, морально-етичними нормами у стані нав'язаного професійного шляху.

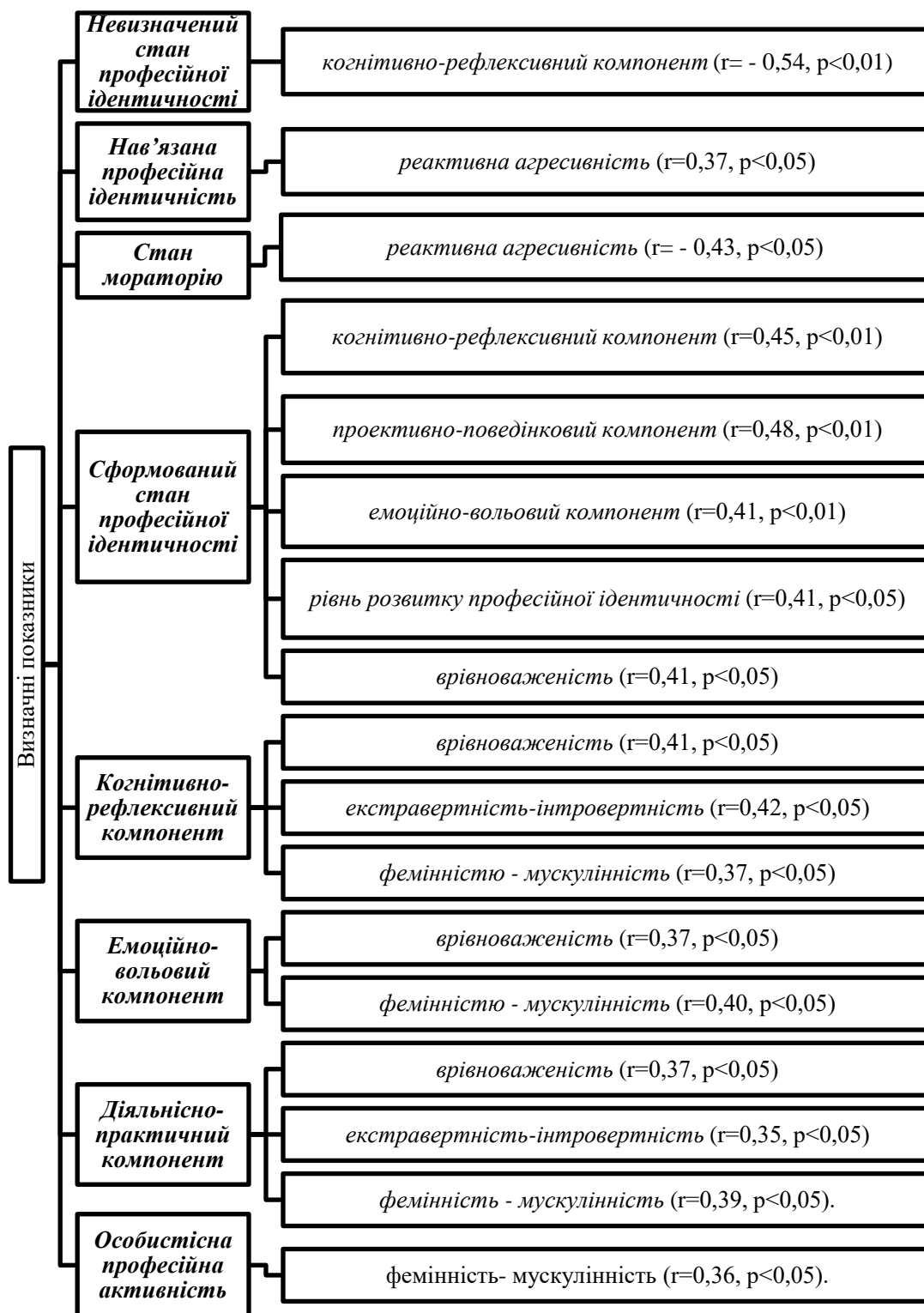

Рис. 1. Кореляційні зв'язки між станами професійної ідентичності, компонентами професійної ідентичності й особистісними характеристиками.

Тобто, чим сильніше нав'язується професія, тим сильніший прояв має психопатизація та здійснення опору соціальним настановам та правилам, яскраво може проявлятися тенденція до задоволення негайних потреб (наприклад, гарний настрій).

Це явище може пояснюватись тим, що для того, аби продовжувати свою діяльність, яка є нав'язаною, студенту потрібен певний ресурс. Саме тому, через задоволення негайних потреб, особа може знаходитись у стані нормального функціонування. Може бути притаманний феномен, що називається «зміщена діяльність», через який індивід компенсує необхідність пошуку свого професійного покликання.

Стан мораторію обернено пропорційно взаємопов'язаний із *реактивною агресивністю* ($r = -0,43$, $p < 0,05$). Цей зв'язок свідчить про те, що чим більше часу студент приділяє пошуку свого професійного покликання, дослідженню альтернативних варіантів професійного шляху, тим нижчий прояв таких особливостей як: психопатизація, агресивність до соціального оточення, прагнення до отримання миттєвих насолод, радощів не зважаючи на будь-які затримання і обмеження, нехтування обов'язками та морально-етичними нормами.

Це може відбуватись через той факт, що студент, який серйозно зайнявся пошуком свого професійного шляху витрачає власний ресурс на цю діяльність та дослідження; ця дія стає пріоритетною в активності індивіда. Студент знаходиться на кризовому етапі вибору, його думки мають спрямовану діяльність на пошук рішення, тому реактивна агресивність може не проявлятися.

Сформований стан професійної ідентичності прямо пропорційно пов'язаний із: *когнітивно-рефлексивним компонентом* ($r = 0,45$, $p < 0,01$), *проективно-поведінковим компонентом* ($r = 0,48$, $p < 0,01$), *емоційно-вольовим компонентом* ($r = 0,41$, $p < 0,01$), *рівнем розвитку професійної ідентичності* ($r = 0,41$, $p < 0,05$) та *врівноваженістю* ($r = 0,41$, $p < 0,05$).

Отриманий результат вказує на те, що сформований стан професійної ідентичності супроводжується відповідністю інтересам, прагненням індивіда та сформованим професійним планам. Студент при цьому має позитивне ставлення до навчання, прикладної діяльності, виявляє вольові якості, впевнений у собі, активний і оптимістичний щодо власної професійної діяльності, що й вказує на сукупність показників вдалого розвитку його ідентичності у подальшому професійному шляху.

Результати дослідження значимих зв'язків між компонентами професійної ідентичності та особистісними характеристиками студентів. **Когнітивно-рефлексивний компонент** прямо пропорційно пов'язаний із: *врівноваженістю* ($r = 0,41$, $p < 0,05$), *амбівертністю* ($r = 0,42$, $p < 0,05$) та *фемінністю* ($r = 0,37$, $p < 0,05$). Цей зв'язок вказує на те, що середній рівень прояву когнітивно-рефлексивного компоненту професійної ідентичності пов'язаний із амбівертністю і фемінністю. Згідно середнього показника сформованості когнітивно-рефлексивного компоненту у студента можуть спостерігатися такі якості як: соціальна спритність, висока активність, впевненість і дистанціювання від людей, пасивність, сумніви, можливе варіювання між поведінкою активною, цілеспрямованою, лідерською та замкнутою, відстороненою.

Також, подібні студенти схильні до прояву фемінних якостей, таких як: чутливість, схвильованість, м'якість; можуть спостерігатися слабо диференційовані інтереси, розвинена уява, потяг до фантазування, естетичних занять; проявлятися зацікавленість у філософських, морально-етичних і світоглядних проблемах; часом демонструвати надмірну заклопотаність особистими проблемами, можуть мати схильність до самоаналізу і самокритики.

Емоційно-вольовий компонент прямо пропорційно пов'язаний із: *врівноваженістю* ($r=0,37$, $p<0,05$) та *фемінністю* ($r=0,40$, $p<0,05$).

Представлений результат свідчить про те, що індивід із середнім показником емоційно-вольового компоненту професійної ідентичності, може бути схильним до коливань від відносно спокійного стану, неконфліктності, готовності наслідувати норми й правила, до підвищеної тривожності, дезорганізованої поведінки та загальної дезадаптованості.

Окрім вказаного, може спостерігатися схильність до прояву фемінних якостей, таких як: чутливість, схвильованість, м'якість; слабо диференційовані інтереси, розвинена уява, потяг до фантазування, естетичних занять; може проявлятися зацікавленість у філософських, морально-етичних, світоглядних проблемах, часом демонструвати надмірну заклопотаність особистими проблемами; мати схильність до самоаналізу і самокритики. Може спостерігатися підвищений інтерес до людей і до нюансів міжособистісних стосунків. Поведінці таких студентів може бракувати сміливості, рішучості та наполегливості.

Діяльнісно-практичний компонент прямо пов'язаний із: *врівноваженістю* ($r=0,37$, $p<0,05$), *амбівертністю* ($r=0,35$, $p<0,05$) та *фемінністю* ($r=0,39$, $p<0,05$).

Цей показник свідчить про факт що, у разі, коли студент може на достатньому рівні оцінити рівень і результат використання отриманих у процесі навчання професійних знань, умінь та навичок, йому можуть бути притаманні такі якості як: соціальна спритність, висока активність, впевненість, дистанціювання від людей, пасивність та сумніви; можливе варіювання між поведінкою активною, цілеспрямованою, лідерською й замкнутою, відстороненою. Також він може бути схильний до прояву фемінних якостей, як вже вище вказувалося.

Особистісна професійна активність прямо пов'язана із *фемінністю* ($r=0,36$, $p<0,05$). Зв'язок свідчить про факт, якщо у респондента низький рівень прояву активності особистості, яка має нечітку професійну спрямованість, студент недостатньо усвідомлює власну роль у процесі розвитку професійної ідентичності, він схильний до прояву фемінних якостей, таких як: чутливість, схвильованість, м'якість; можуть спостерігатися слабо диференційовані інтереси, розвинена уява, тяга до фантазування та естетичних занять; може проявлятися зацікавленість у філософських, морально-етичних, світоглядних проблемах, часом демонструвати надмірну заклопотаність особистими проблемами; мати схильність до самоаналізу і самокритики. Може, як зазначалося вище, спостерігатися підвищений інтерес до людей і до нюансів міжособистісних стосунків. Поведінці може бракувати сміливості, рішучості та наполегливості.

Отже, здійснене нами емпіричне дослідження допомогло з'ясувати значимі кореляційні зв'язки між показниками статусів професійної ідентичності, компонентами професійної ідентичності та особистісними характеристиками студентів технічної спеціальності «атомна енергетика» під час кризи ідентичності.

Зокрема, виходячи з урахування факту переживання студентами зазначеної вибірки показників кризи ідентичності юнацького віку, було констатовано високі показники за наступними шкалами: невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, дратівливість, реактивна агресивність, сором'язливість, емоційна лабільність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи отримані емпіричним шляхом дані, виокремлено статистично значимі показники між статусами

(мораторій, сформована професійна ідентичність, нав'язана професійна ідентичність, невизначена професійна ідентичність), компонентами професійної ідентичності (когнітивно-рефлексивний компонент, діяльнісно-практичний, емоційно-вольовий компонент) та особистісними якостями (особистісна професійна активність, амбівертність, фемінність, врівноваженість) студентів спеціальності «атомна енергетика».

Статуси професійної ідентичності проявляють значимі кореляційні зв'язки із особистісними якостями досліджуваної вибірки, що репрезентують: по-перше, невизначений статус професійної ідентичності обернено пропорційно пов'язаний із когнітивно-рефлексивним компонентом суб'єктів, що вказує на той факт, що чим більшим є стан невизначеності професійного шляху особи, тим менше задіюється когнітивно-рефлексивна складова професійної ідентичності; по-друге, нав'язаний статус професійної ідентичності студентів прямо пов'язаний із реактивною агресією, що вказує на супутність нав'язаної професійної думки проявами реактивної агресії; по-третє, мораторій обернено пропорційно пов'язаний із реактивною агресією, що вказує на розбіжність проявів у співставленні, а саме, чим сильніше особа занурена у пошук професійного самовизначення, тим меншим є прояв реактивної агресії; по-четверте, сформований статус професійної ідентичності прямо пов'язаний із когнітивно-рефлексивним компонентом, проєктивно-поведінковим, емоційно-вольовим компонентом, рівнем розвитку професійної ідентичності, врівноваженістю, що вказує на сукупність показників вдалого розвитку ідентичності у подальшому професійному шляху.

Між компонентами професійної ідентичності наявні значимі кореляційні зв'язки із особистісними характеристиками досліджуваної вибірки студентів: когнітивно-рефлексивний компонент значно пов'язаний із врівноваженістю, амбівертністю і фемінністю; емоційно-вольовий компонент прямо пов'язаний із врівноваженістю та фемінністю; діяльнісно-практичний компонент прямо пов'язаний із врівноваженістю, амбівертністю, фемінністю; особиста професійна активність прямо пов'язана з фемінністю також.

Перспективами наших подальших наукових пошуків може стати детальне дослідження кризових аспектів ідентифікаційної матриці професійної ідентичності студентів технічного коледжу зазначеної спеціальності та порівняння отриманих даних із емпіричними результатами, одержаними на виборці студентів соціономічних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Грецов А.Г. Узнай себя. Психологические тесты для подростков. СПб.: Питер, 2006. С. 143–155.
2. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза: перекл. з англ. / під ред. А.В. Толстих. М., 1996. 128 с.
3. Краєва О. А. Криза ідентичності осіб підліткового віку. *International Journal of Education and Science*. 2019 (4). С. 39-40. doi:10.26697/ijes.2019.4.25
4. Краєва О. А. Подолання кризи ідентичності в підлітковому віці: монографія. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2018. 216 с.
5. Радзімовська О. В. Опитувальник професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів (презентація авторської методики). *Молодий вчений*. 2015. № 8(1). С. 155-161.

6. Шнейдер Л. Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. / Московский психолого-социальный институт. Москва, 2007. 128 с.

References transliterated

1. Hretsov A.H. Uznai sebia. Psykholohycheskye testy dlia podrostkov. SPb.: Pyter, 2006. S. 143–155.
2. Erikson E. Identychnist: yunist i kryza: perekl. z anhl. / pid red. A. V. Tolstyykh. M., 1996. 128 s.
3. Kraieva O. A. Kryza identychnosti osib pidlitkovoho viku. International Journal of Education and Science. 2019 (4). S. 39-40. doi:10.26697/ijes.2019.4.25
4. Kraieva O. A. Podolannia kryzy identychnosti v pidlitkovomu vitsi: monohrafiia. Kharkiv: Vyd-vo Ivanchenka I. S., 2018. 216 s.
5. Radzimovska O. V. Opytuvalnyk profesiinoi identychnosti uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv (prezentatsiia avtorskoj metodyky). Molodyi vchenyi. 2015. № 8(1). S. 155-161.
6. Shneider L. B. Lychnostnaia, hendernaia y professyonalnaia ydentychnost: teoryia y metody dyahnostyky. / Moskovskiy psykholoho-sotsyalnyi ynstytut. Moskva, 2007. 128 s.

Kraieva O.A., Kompaniets M.V. The particularities the students' professional identity of speciality "atomic energy" during passing of crisis of identity. In the article the attempt of consideration is carried out of psychological features the students' professional identity of speciality "atomic energy" during passing of crisis of identity. Definitely statistically significant results of cross-correlation analysis of statuses the students' professional identity of speciality "atomic energy", the components of professional identity with personality descriptions of students. Between statuses of professional identity and personality qualities of the investigated selection, significant cross-correlation links that represent are set: first, indefinite status of professional identity in inverse ratio related to the cognitively-reflexive component of persons; second, the stuck status the students' professional identity is straight related to reactive aggression; third, moratorium in inverse ratio related to reactive aggression; fourth, the formed status of professional identity is straight related to the cognitively-reflexive component, to the projective-behavioural component, to the emotionally-volitional component, to the level of development of professional identity, to collaboration. Special attention it is given to presentation of results cross-correlation significant links of components of professional identity with the students' personality descriptions, so: the cognitively-reflexive component is considerably related to collaboration, ambivalence and femininity; the emotionally-volitional component is straight related to collaboration and femininity; the actively-practical component is straight related to collaboration, ambivalence and femininity; the personal professional activity is straight related to femininity.

Keywords: emotionally-volitional component, actively-practical component, identity, cognitively-reflexive component, crisis of identity, moratorium of identity, imposed professional identity, indefinite professional identity, personality professional activity, professional identity, formed professional identity.